

A *jász* népnév eredetéhez

The Hungarians called the Alans *Ās* with the Turkic plural *+lar* until the Mongolian invasion in 1241. The name *Āslar* was fixed in geographical names. Those Alans who were defeated by the Mongols and a greater group of whom moved to Hungary, were called *Yās*. This name is of immediate Slavic origin. However the Slavic form *Yas* is most probably not a Slavic development of *Ās*. It reflects a West Old Turkic change *ās > yas*. The ethnonym *Ās* is of Iranian origin. Alanian *ās* → West Old Turkic *ās+lar* → Ancient Hungarian **āslar > Oszlár, Eszlár*. Alanian *ās* → West Old Turkic *ās > ias > yas* → East Old Slavic *yas* → Old Hungarian *yās > Hungarian jász*.

1 A *jász* népnév eredetéhez

A *jász* népnevet az eddigi irodalom egyértelműen a szlávból eredeztetette. Így gondolta már Melich (1912: 193), Kniezsa (1955: 230–231) és Benkő (II, 1970: 263, Benkő 1993: 639). Az általános vélemény szerint a szó közvetlenül orosz eredetű, ahová török nyelvből került. A törökbe pedig egy iráni nyelvből (l. Benkő 1993: 639). Ez az eredeztetés arra alapul, hogy a *jász* népnév szókezdő *j*-hangja a szlávban, pontosabban a keleti szlávban alakult ki, ahol az átvett török *as* alak protetikusan *j*-hangot kapott.

Az utóbbi idők kutatásában azonban három olyan szempont merült fel, amely a fenti eredeztetés újragondolását teszi szükségessé. Abban a török nyelvben, amelyikkel a magyar érintkezett a honfoglalás előtt, ugyancsak lejajlott egy *ā > ya* változás. Világosabban látjuk a szláv *a > ya* hangváltozás időbeni és térbeni lejajlását. Végül új eredmények vannak a magyar–török–alán kapcsolatok helyét és kronológiáját illetően. A Kubán vidékén az 5. század közepétől a 7. század végéig intenzív török–magyar–alán kapcsolatokkal kell számolnunk (Róna-Tas 2004: 260–273, 419–438; 2005: 205–213).

A népnévi és népnév eredetű helynévi források adatait figyelembe véve a *j*-kezdetű variánsok létrejöttét és kelet-európai elterjedését csak többszörös kölcsönzésként, vagy párhuzamos kölcsönzéseként lehet magyarázni. A közvetítéseknek elméletileg négyféle kombinációját lehet feltenni:

A mongolok *Asud* néven említik őket. Ez a népnév a Mongolok Titkos Történetében a 162, 270. és 274. fejezetekben szerepel *Asut* alakban (l. Ligeti 2004, de Rachewiltz 2004).

Az oszétok mai neve grúz eredetű, de a grúz népnév az *ász* népnévre megy vissza. A korai grúz forrásokban *Ovs* alakban található. Vaxtang Gorgasali Király történetében (? 8. sz.) már *Ovs* alakot találunk, az Ibériai Királyok Történetében (*C'xovreba K'art'uel't'a* 11. sz.) *Osni* 'az oszétok népe' és *Ovset'i* 'az oszétok országa'. Ez fordul elő az Ibériai Krónikában (11. sz. 2. fele) és a Királyok Királyainak Történetében 12. sz.), a részleteket l. Alemany 2000.

Az *ász* népnév megvan az oszétban is *Asy*, *Asi*, *Assi* alakban, ahol most a balkárokat jelöli. De a régi oszét szövegekben még jelölte magukat az oszétokat is, és megmaradt olyan kifejezésekben, mint *æsson nimæjæ* 'a régi oszét számrendszer', vagyis a decimális, a mai huszas számrendszer helyett (Abaev I 1958: 79–80).

Nyitva hagyhatjuk azt a kérdést, hogy a türk feliratokban előforduló *Az* népnév (pl. a Kül Tegin feliratban: *az bodun* 'az nép') kapcsolódik-e az *ászok* nevéhez. Nincs véglegesen tisztázva, hogy a Ptolemaios óta a görög forrásokban előforduló *Asia* ebből a népnévből származik-e.

Az *ász* népnév a kínai forrásokban a Jüan kortól kezdve adatható. A forrásokban testőröket, katonai kíséretet jelöl, akiknek saját vezérük van akinek mongol címe: *Asud bağatur darugači* 'az *ászok* hős vezére'. 1275-ben egy *ász* hadtestet (*Asu jun* 阿速軍) állítottak fel. A kínai átírás második szótaga (korai középkínai *səwk*, kései középkínai *səwk*, Jüan-kori *su*) egy mongol *su* szótagot ír át, tehát egy *Asu* alakot tükröz.

A népnév ritkán, de előfordul kései török forrásokban is. A csagatájban Radlov szerint *as* 'Name der alten Alanen, der jetzigen Osseten, die den Kypschak unterworfen waren'. Megtaláljuk még a középkipcak Abu Hayyán művében *as* 'egy nem arab nép' formában.

Az alánok nevét őrzi a moldovai alánok fővárosa. Angelino Dulcert portolán térképén (1330 körül, l. Györffy 1990: 315) a mai Moldávia neve *Alania*. Ennek fővárosa *Yaši*. Ezt román helyesírással mai napig *Iași*-nak írják. Az örménykipcak Kameneci Krónikában *As* (sic) 'Iași, town in Moldavia' áll, (Schütz 1968: 42), ugyanennek az örménykipcak szövegnek egy másik részében is ezt az alakot találjuk: *As* 'Jassy, la capitale de la Moldavie' (Deny 1957). Ezek az adatok azt mutatják, hogy a helynév régi alakja *Yaši*, amelyet azonban a 16–18. századi török nyelvű források *As*-nak hívnak.

Az óorosz forrásokban *Yas* alakot találunk. A „Povest' Vremennyh Let” (PVL)-ben, vagyis az orosz őskrónikában a 965. év alatt a forrás azt írja, hogy Szvjatoszláv, miután leverte a kazárokat és elfoglalta Bela Veža nevű városukat,

az Alánok (Ясби) és a cserkeszek ellen fordult, és őket is legyőzte. Ettől kezdve a jászok neve az orosz forrásokban *Yas*.

Mint látjuk, az *ász* népnév önálló előfordulása viszonylag kései, mindent összevetve sem tehető korábbra, mint a 7–8. század. Ez természetesen nem zárja ki, hogy a népnév már korábban is létezett, akár az alánok egyik neveként, akár az alánok egyik részének neveként. Fontos, hogy az *as* népnév máig él az osztétek között is, ami mutatja a népnév ősi voltát.

3. A *y*- protézis a nyugati ótörökben

Az ótörök /ā/ hangnak a nyugati ótörökben *ya* fejleménye van. A hermelin török neve *ās*. Ez a mai csuvasban *yus*, ami egy *yas* < *ias* alakra megy vissza, lásd még például az alábbi alakokat:

Csuv. *yux*- 'folyik' < *iāχ*- < ÓB *āq*-, vö. ÓT *aq*- 'to flow' (Clauson 77);

Csuv. *yur* 'hó' < *χiār* < ÓB *qār*, vö. ÓT *qār* 'snow' (Clauson 641);

Csuv. *šur* 'sár' < *sīār* < ÓB *sār*, vö. ÓT *saz 'id', vö. tatár *saz* stb.

A szókezdő *ā*- diftongizációját már a magyar nyelv török jövevényszavai is tükrözik. Ilyen a magyar *sár* ← nyugati ótörök *šar < *sīār* < ótörök *sāz* (l. fent), *sár* 'sárga' a *sáryan*ban ← nyugati ótörök *šar < *sīar < ótörök *sār*, *sárga* ← *sīarga < ótörök *sārga. Ennek alapján a csuvas elődjében az *Ās* népnévnek feltételezhetjük egy nyugati ótörök *Yas* alakját. Nincs sem hangtani, sem kronológiai akadály annak, hogy ezt az alakot a magyarok átvehették. Ez azonban nem jelenti azt, hogy át is vették.

4. A *j*- protézis a szlávban

A protézis a szláv nyelvekben valamennyi összláv magánhangzós szókezdet előtt megjelent. Illabiális magánhangzók (*a*, *e*, *ě*, *i*, *ь*) előtt *j* volt az előtét hang, labiális magánhangzók (*o*, *u*) előtt általában *v*, helyenként *j*. Annak alapján, hogy a *j* protézis etimologikus magánhangzós szókezdetek előtt a keleti és a nyugati szláv nyelvekben rendszerszerűen, a déli szlávban szórványosan megjelent, általános az a vélemény, hogy kialakulása az összláv egység felbomlásának végső szakaszára tehető. Létrejöttét az ún. hiátusjelenség indokolta (vö. Ivanov 1964: 161, Horálek 1967: 107, Janovič 1986: 59–61). Eszerint a nyíltszótagúság kialakulása utáni korban a folyamatos beszédben két szó találkozásának határán két magánhangzó kerülhetett egymás mellé – az első egy szóvégi vokális, a második a következő szó szókezdő magánhangzója –, amelyek egymástól való elhatá-

rolása érdekében (diftongus kiküszöbölése céljából) hiátus, hanghiány keletkezett. Minthogy ez a helyzet beszéd szinten sértette az emelkedő hangzósági tendencia érvényesülését, szükségképpen meg kellett szünnie a hiátusnak: a magánhangzós szókezdetek előtt állandósultak a protetikus mássalhangzók.

Az ősszláv egység felbomlásának az utolsó fázisát, amikor a keleti dialektust beszélők egy része délre vándorolt, Bernštejn a nyelvi és régészeti források egybevetése alapján a 4. századra teszi (Bernštejn 1961: 75–76), Haburgaev pedig a 6. századra (Haburgaev 1980: 75).

Különbözik az általános felfogástól Ševelov véleménye, aki a protetikus mássalhangzók létrejöttét nem hiátustöltő elemként, hanem siklóhangokként magyarázza (Ševelov 1963, Birnbaum 1987: 110 alapján) és az *a*- előtti protézis létrejöttét az ősszláv egység teljes felbomlásának idejére, a 8. századra datálja. Ettől a véleménytől kellő bizonyítottság hiányában nyugodtan el lehet tekinteni.

Az *a*- előtti *j*-protézist a keleti szláv nyelvek szláv eredetű közszavai tükrözik. (A teljes idetartozó etimológiai állományt l. Trubačev 1974: 33–104). A korpuszban *a*- szókezdet csak kötőszavak vagy indulatszavak elején fordul elő. vö. óor. **АБЫ** 'чтобы, дабы' < ősszl. *a by (Trubačev 1974: 35), óor. **ДТГЬ** 'пусть, да' < ősszl. *a to (i.m. 40), de: óor. **ЯБЛЪКО** 'яблоко, плод яблони' < ősszl. *ablъko (Trubačev 1974: 45). Így megalapozottnak tűnik a kijelentés: a déli csoportnak az ősszláv nyelv keleti nyelvjárásáról való leszakadásától kezdve (Kr. u. 4–6. század, l. Bernštejn 1961 és Haburgaev 1980) az írásbeliség keleti szlávoknál való megjelenéséig, tehát az óegyházi-szláv nyelv keleti szlávra való hatásának kezdetéig (Kr. u. 11. sz.) a keleti szlávban csak *ja*- szókezdet létezhetett, *a*- nem. Az óegyházi-szláv könyvnyelvi hatás eredményeképp a 11. századtól az oroszban sporadikusan megjelenhettek *a*- kezdetű szavak, hiszen az ősszláv nyelv déli nyelvjárásában az *a*- előtti *j*-protézis nem volt következetes – vö. Horálek i.m. – továbbá, mert az óegyházi-szlávban jelentős mennyiségű *a*- kezdetű jövevényszó is előfordult, vö. Van-Vejk 1957: 120–122. Az oroszban az *a*- szókezdet az írásbeliség terjedésének köszönhetően tükröződik az ónovgorodi nyírfakéreg oklevelek főleg görög eredetű személyneveiben a 12. századtól, vö. Zaliznjak 2004: 710–711. Ez azt jelenti, hogy ha a 4. és 11. sz. között az alánból *ās* alak került a keleti szlávba, akkor az alán alakot a keleti szláv a rendszerkénszer alapján *jas* formában fogadhatta be.

Elvileg felmerülhet, hogy az idegen (esetleg labiális) *a*- szókezdetet a keleti szláv hanghelyettesítéssel oldotta meg. Ilyen esetekben azonban *o*- megfelelést várnánk. Ugyanis eredeti ősszl. *je- kezdetű szavak *je*- szókezdete a keleti szlávban az írásbeliség megjelenése előtt *o-vá vált, pl. ősszl. *jesenъ > keleti szláv *osenъ*, óskandináv *Helga* → keleti szláv *Jelъga > *Olъga*, tehát *o*-szókezdő a 8–9. sz. körül már lehetett. Bár a lehetőség megvolt egy idegen *As* *Os* átvételére, mégsem ez történt.

Természetesen amennyiben az átadó alak *yas volt, a keleti szláv ezt átvette és megőrizte. Ez történt a nyugati ótörök *ās* ‘hermelin’ szóval is. Az orosz *yaska* ‘laska, hermelin’ esetében a következő folyamattal kell számolnunk: protótörök *ās* ‘hermelin’ > nyugati ótörök *yas* (> csuv. *yus*) → orosz *yas > *jaska* a *laska* ‘hermelin’ hatása alatt. Vasmer szerint az orosz *jaska* az orosz *jasnyj* ‘fényes (időjárásról)’ szóhoz köthető. Trubačov (Fasmer IV 1973: 565) szerint lehet tabuisztikus oka a névváltozatnak. Sem Vasmer, sem Trubačov nem gondoltak török etimológiára.

Mint látjuk, a szláv *yas* egyaránt tükrözhet egy iráni *as*, egy török *as* vagy egy török *yas* alakot. Az első két esetben hanghelyettesítéssel kellene számolnunk.

A szláv–iráni nyelvi kapcsolatok a balti-szláv közösség felbomlása után, a korai ősszláv korban kezdődtek (hozzávetőlegesen Kr. e. 500 körül) és mintegy fél évezreden át tartottak. A szláv törzsek délkeleti irányú mozgása a szkíta birodalom bukása után kezdődött.

A nyelvi kapcsolatoknak ebben az első, korai szakaszában az ősszlávban alig több, mint egy tucatnyi vallási, kultikus és harcászati jelentésű iranizmus jelent meg (Bernštejn 1961: 92–93; Haburgaev 1980: 49; a szláv és iráni mitológia kapcsolatáról l. Jakobson 1950). Amint arra Harmatta rámutat (Harmatta 1950–51), a Fekete-tenger északi partvidékén élő iráni törzsek különböző nyelv-járásokhoz tartoztak. Már ebben a korai periódusban sem lehet monolit ősszláv és monolit iráni nyelvi közeggel számolni. Ezt követően az iráni–szláv kapcsolatok mind területileg, mind a résztvevő nyelveket illetően differenciáltabbá váltak.

Az iráni–szláv nyelvi kapcsolatok második korszakában már külön iráni–nyugati szláv, iráni–keleti szláv és iráni–déli szláv érintkezések zajlottak, vö. Trubačov 1967: 35–79. Az iráni–keleti szláv kapcsolatok kezdetéről akkor lehetett szó, amikor a szláv törzsek keleti irányú terjeszkedése a 6. és 7. században elérte a Dnyeper középső folyását (vö. Sedov 1978: 236), és így a keleti szlávok az alánok szomszédságába kerültek (l. a térképet Haburgaev 1980: 65). Az iráni–keleti szláv nyelvi kapcsolatok eredményét öt közszoói kölcsönzés (*смень, canoe, итаны, баз, морда*) mutatja az oroszban (Trubačov i.m. 39–41).

5. A magyar–jász kapcsolatok szakaszai

A magyarországi forrásokban az *alán* népnév előfordul személynévként: 1183. *Alanus* magister (*Alano*) (Esztergom megye), vele együtt: *Adriano, Gaufrido, Petro, Waltero, Joanne, Nuncone, Betelem, Gerardo, Vilhelmo, Vria, Martino,*

Jano, Andrea, Augustino (Györfffy II 1987: 239). Ez nyugati eredetű személynév és kizárható jelenlegi tárgyalásunkból.

A magyar nyelvben az alánoknak két nevével kell számolnunk. A korábbi korszakban nevük **Ász*, illetve török többesjellel **Ászlár*. A tatárjárás előtti alakok a következők: 1220 *Vzlar* [Oslar], 1229 *Azalar* > 1275 *Ozlar* > 1280 körül *Ozlar*. Négy további előfordulás ugyan már csak a tatárjárás kora utánról adatolt, de bizonyosan régebbiek: 1323 *Vzlar*, 1332–1337 *Ozlar*, 1416 *Ozlar*, 1426 *Ozlar* (az adatokat l. Kristó – Makk – Szegfű 1973: 18). A fenti helynevek között van olyan, amely közelében nincsenek kun települések. Ezek a helynevek a tatárjárás előtti alán eredetű népszerűséget jelölik.

A népelnevezés második csoportja a tatárjárás utáni időben jelenik meg. 1318-ban a pseudo-latin *Jazones* formában említik őket. Később a hangzási hasonlóság miatt az ókori *Jazig* népnevet használják. A jazigokat már Hérodotosz említi. A *Iaziges Metanastai* a Kárpát-medencében laktak Kr.e. első századtól a Kr.u. harmadik századig.

Az általánosan elfogadott vélemény szerint a jászok a kunokkal együtt költöztek Magyarországra. A kunoknak a mongoloktól elszenvedett 1222-es veresége után nagy tömegekben menekültek nyugat felé. A tatárjárás elől azonban kivonultak az országból, majd annak elmúlása után egy részük visszaköltözött. 1238 körül a nyugatra vonult alánok egy része Valachiában és Moldáviában telepedett le, más csoportjaik Magyarországra vonultak. Közép-Magyarországon egy nagyobb csoportjuk autonómiát kapott. Kisebb csoportjaik másutt telepedtek le. Ezek között volt az a csoport a Pilisben, amelyet 1422-ben egy diák látogatott meg, és ő jegyezte fel a ránk maradt jász szójegyzéket (l. Koszta – Nyitrai 1994: 301). A szójegyzék mintegy 40 szót tartalmaz és az alán nyelvtörténet egy igen becses emléke. 1959-ben Németh Gyula adta ki nagy nemzetközi visszhangot keltve.

Összefoglalva: A magyarság az alánokat a honfoglalás előtt és egészen a tatárjárásig *ászoknak* nevezte. Ez a népnév régi török közvetítéssel és török többesjellel (*-lar*) került a magyarba. A tatárjárás környékén megjelenő alánokat *jászoknak* hívta és ez a név szláv közvetítéssel került a magyar nyelvbe. A szláv szó eredete lehet török (**yas*, **as*) vagy iráni (*as*). A történeti megfontolások török közvetítést valószínűsítene, mert bár az iráni–szláv kapcsolatok régiek, az alánok *as* neve egyelőre nem mutatható ki a szlávban a 7–8. század előtt. Vagyis:

alán *ās* → nyugati ótörök *ās+lar* → ősm **āslar* > *Oslar*, illetve *Eszlár*;

alán *ās* → nyugati ótörök *ās* > *ias* > *yas* → keleti szláv *yasъ* → óm. *yās* > m. *jász*.

Irodalom

- Abaev, V. I. (1958–1989) [Абаев, В. И.], Историко-этимологический словарь осетинского языка. Том 1–4. [Vol. 1. 1958; vol. 2. 1973; vol. 3. 1979; vol. 4. 1989] Издательство Академии наук СССР, Москва – Ленинград.
- Alemany, Agustí (2000), Sources on the Alans. A critical compilation. Brill, Leiden – Boston – Köln.
- Benkő Loránd (szerk.) (1967–1984), A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Vol. 1–4. [Vol. 1. 1967; vol. 2. 1970; vol. 3. 1976; vol. 4. (Index), 1984] Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Benkő, Loránd (Hrsg.) (1993–1997), Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Vol. 1–3. [Vol. 1. 1993; vol. 2. 1995; vol. 3. (Index), 1997] Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bernštejn, S. B. [Бернштейн, С. Б.] (1961), Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Издательство Академии наук СССР, Москва.
- Birnbaum, Henkrik [Бирнбаум, Хенрик] (1987), Праславянский язык. Достижения и проблемы в его реконструкции. Перевод с английского и вступительная статья В. А. Дыбо. Прогресс, Москва.
- Clauson, sir Gerard (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford University Press.
- Deny, Jean (1957), L'Arméno-Coman et les «Ephémérides» de Kamieniec (1604–1613). Harrassowitz, Wiesbaden.
- Fasmer, M. [Фасмер, М.] (1964–1973), Этимологический словарь русского языка. Том 1–4. [Vol. 1. 1964; vol. 2. 1967; vol. 3. 1971; vol. 4. 1973] Москва.
- Golden, Peter B. (1980), Khazar Studies. An historico-philological inquiry into the origins of the Khazars. Vol. 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Györffy György (1987), Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. D–GY. Doboka, Erdélyi Fehér, Esztergom, Fejér, Fogaras, Gömör és Győr megye. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Györffy György (1990), A magyarság keleti elemei. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Haburgaev, G. A. [Хабургаев, Г. А.] (1980), Становление русского языка. Высшая школа, Москва.
- Harmatta, János (1950–1951), Studies in the Language of the Iranian Tribes in South Russia. AOH 1: 261–312.
- Horálek, Karel (1967), Bevezetés a szláv nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Ivanov, V. V. [Иванов, В. В.] (1964), Историческая грамматика русского языка. Просвещение, Москва.
- Jakobson, Roman (1950), Slavic Mythology. Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend. Vol 2. Funk and Wagnalls, New York.
- Janovič, V. I. [Янович, В. И.] (1986), Историческая грамматика русского языка. Издательство университетское, Минск.
- Kniezsa István (1955), A magyar nyelv szláv jövevényszavai I/1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Kosztai László – Nyitrai I. (1994), Jászok. In: Kristó Gyula (főszerk.) (1994), *Korai magyar történeti lexikon* (9-14. század). Akadémiai Kiadó, Budapest. 301.
- Kristó Gyula – Makk Ferenc – Szegfü László (1973–1974), *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez*. 1–2. *Acta Historica* Vol. 44 [1973]; vol. 48 [1974]. Szeged.
- Ligeti Lajos (2004²), *A mongolok titkos története*. Osiris Kiadó, Budapest
- Melich János (1912), *A jáász népnévről*. *MNy* 8: 193–199, 262.
- Mínorsky, Vladimir (1937), *Ḥudūd al ‘Ālam*. Oxford University Press, London.
- Németh, Gyula (1959), *Eine Wörterliste der Jassen, der ungarländischen Alanen*. *Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin* 4. Akademie Verlag, Berlin.
- Rachewiltz, I. de (2004), *The Secret History of the Mongols*. Vol. 1–2. Leiden – Boston.
- [Radlov] Radloff, W. (1893–1911), *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*. Vol. 1–4. [Vol. 1. 1893; vol. 2. 1899; vol. 3. 1905; vol. 4. 1911. The 2nd edition 1960.] Sanktpeterburg.
- Róna-Tas András (2004), *Néhány megjegyzés faneveinkről* (bűkk, dió, gyertyán, gyümölcsény, éger, kőris, mogyoró, tölgy) I. *MNy* 100: 260–273, 419–438.
- Róna-Tas, András (2005), *Turkic–Alanian–Hungarian contacts*, *AOH* 58: 205–213.
- Schütz, E. [Schütz Ö.] (1968), *An Armeno-Kipchak Chronicle on the Polish–Turkish wars in 1620–1621*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Shevelov, George (1963), *Prothetic Consonants in Common Slavic. (An Historical Approach)*. In: *American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists*, Sofia. Mouton, The Hague. 243–262.
- Sedov, V. V. [Седов, В. В.] (1978), *Славяне и иранцы в древности*. In: *История, культура, этнография и фольклор славянских народов. VIII Международный съезд славистов*. Загреб. Доклады советской делегации. Наука, Москва. 227–240.
- Trubačov, O. N. [Трубачев, О. Н.] (1967), *Из славяно-иранских лексических отношений*. *Этимология* 1965: 3–81. Наука, Москва.
- Trubačëv, O. N. (szerk.) [Трубачев, О. Н. (Ред.)] (1974), *Этимологический словарь славянских языков* вып. I. Наука, Москва.
- Van-Vejk, N. [Ван-Вейк, Н.] (1957), *История старославянского языка*. Перевод с немецкого В. В. Бородич. Издательство иностранной литературы, Москва.
- Zaliznjak, A. A. [Зализняк, А. А.] (2004), *Древненовгородский диалект*. Второе издание, переработанное с учетом материала находок 1995–2003 гг. Языки славянской культуры, Москва.